

Bolvári-Takács Gábor

Művészeti felsőoktatás és autonómia 1945-1993

A művészeti egyetemek szervezeti fejlődése az autonómia ígéretétől a tényleges autonómiáig

A hazai művészeti felsőoktatás története összefüggéseiben még megíratlan. Az egyes iskolákról készültek ugyan feldolgozások, ám ezek az intézmények fejlődését önmagukban vizsgálják.¹ A jelen tanulmányban olyan kutatási eredményeket teszünk közzé, amelyek révén a hazai felsőoktatás e sajátos szegmensének az intézményrendszerben és az ezt meghatározó jogi környezetben elfoglalt helyének változása nyomon követhető. Nem törekedtünk teljességre, a cél a négy mai művészeti egyetem (Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Magyar Iparművészeti Egyetem, Magyar Képzőművészeti Egyetem, Színház- és Filmművészeti Egyetem) 1945 és 1993 közötti jogállásának ábrázolása, mondhatni az “autonómia ígéretétől a tényleges autonómiáig”, a vonatkozó jogszabályok pontos hivatkozásával. A kezdőpont egybeesik a 20. századi magyar történelem legfontosabb fordulópontjával, a záró momentum pedig az 1993-ban hatályba lépett felsőoktatási törvény, amely a politikai rendszerváltás eredményeit felhasználva első ízben szabályozta átfogóan a magyar felsőoktatást.²

A ma működő művészeti egyetemek eredete a múlt század második felére nyúlik vissza. Az intézményalapításhoz kedvező politikai környezet kellett, nem véletlen tehát, hogy csak a konszolidáció kezdeteit jelentő 1860/61. évi országgyűlés, de még inkább a kiegyezés után indult meg e folyamat. Elsőként - királyi leirattal - a színészképzés kapott iskolát: az Országos Színészeti Tanoda 1865-ben nyílt meg. Az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia - vallás- és közoktatásügyi miniszteri utasítás alapján - 1875-ben alakult. A képzőművészek oktatása 1871-ben a miniszteri rendelettel felállított Országos Magyar Királyi Mintarajztanoda és Rajztanárképezdében indult meg, majd 1880-ban avatták fel ezen belül a Magyar Királyi Iparművészeti Tanodát, amely 1896-ban önállósult Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola néven. A századfordulóra tehát kialakult a négy, egymástól jól elkülöníthető művészetokta-

tási ág, négy önálló intézményhez rendelve. Ezek a további évtizedek során mind szervezeti felépítésükben, mind képzési színvonalukban megerősödtek. A sajátos fejlődési utat azonban megtörte a második világháború.³

A fordulat évei

A “fordulat éve” kifejezés nem történelmi találmány. Elsőként talán Rákosi Mátyás használta, az 1947 közepétől az 1948 közepéig tartó időszak megjelölésére.⁴ Ezt a meghatározást aztán a párttörténetírás is átvette, bár hangsúlyosan elsősorban az 1948-as esztendő, a két munkaspárt egyesülésének évét tekintették a fordulat évének.⁵ Ma már a fogalom értelmezése árnyaltabb: a fordulat *éveiről* beszélünk, s ezen a negyvenes évek utolsó harmadának valamennyi bel- és külpolitikai, társadalmi, gazdasági, kulturális változását értjük, amelyek lényege a szovjet típusú államberendezkedés és az egypárti hatalomgyakorlás tényerése.⁶ (Sőt, egyik legújabb szintézisünk szerzője az 1944-1949 közötti éveket már egyszerűen a “Magyarország szovjetizálása” címmel foglalja össze.⁷)

A fordulat a felsőoktatásban is megnyilvánult, noha ennek jelei az újjáépítés éveiben még nem voltak egyértelműek. A változások a művészeti felsőoktatást sem kerülték el, bár kezdetben az egyetemi szintű autonómia körvonalait ígérték.⁸

A művészeti főiskolák közül az 1945-ben egyedülként még középfokú szinten oktató Országos Magyar Iparművészeti Iskola régi vágya, a főiskolává történő átszervezés, sajátos módon valósult meg. Első lépésként a 10.020/1946.(IX.29.) M.E. rendelet az intézményt kettéválasztotta. A Szépműves Liceum az általános iskola nyolc osztályát elvégzettek számára párhuzamos közismereti és művészképzést folytatott, és négy évfolyamos iskolaként végbizonnyítványt adott. Létrehozását a kormány a gyakorlati irányú középiskolákról szóló 1938. évi XIII. tc. alapján határozta el. Az újonnan felállított Iparművészeti Akadémia - amely 1946. október 1-jén nyílt meg - “a magyar iparművészeti nevelés és oktatás ... legfelsőbb fokú szerve”-ként jött létre, hat szakosztállyal, négy évfolyammal, az élén igazgatóval. Az akadémia szervezeti szabályzatát az államfő, egyéb szabályzatait a vallás- és közoktatásügyi miniszter hagyta jóvá, aki az 1946/47-es tanévre - az átszervezés koordinálására - miniszteri biztost nevezett ki.

Az 1948-as esztendő fontos dátum a művészeti felsőoktatás történetében. Először fordult elő ugyanis, hogy egységesen szabályozták mind a négy meglévő intézményt. A 100/1948.(I.8.) Korm. rendelet a művészeti főiskolák tanárainak és oktatószemélyzetének fizetési osztályokba és fokozatokba való besorolása tárgyában látott napvilágot. A jogszabály első ízben említette “művészeti főiskolák” néven a négy intézményt, és meghatározta, hogy bennük a tanári személyzet főiskolai rendes és főiskolai intézeti tanárokból, a segédtanárszemélyzet pedig adjunktusokból, tanársegédekből és oktató művészekből áll. A rendelet az Országos Magyar Színművészeti Akadémia nevét Országos Magyar Színművészeti Főiskolára, az Iparművészeti Akadémia nevét Országos Magyar Iparművészeti Főiskolára változtatta, és a szervezeti és működési szabályzatok jóváhagyását köztársasági elnöki hatáskörbe utalta.

1947/48 fordulóján a kormányzat a filmművészképzést is beemelte a felsőoktatásba. A 150/1948.(I.16.) Korm. számú rendelet az Országos Magyar Színművészeti Akadémiának színművészeti és filmművészeti főiskolává történő átszervezéséről szól. A jogszabályt a kormány 1947. december 30-án fogadta el, de mivel csak 1948. január 16-án hirdették ki, így az nem kimondta, hanem megerősítette a január 8-ai névváltoztatást, egyúttal leszögezte, hogy a színművészeti vagy filmművészeti főiskola elnevezést más nem használhatja. A rendelet szerint a főiskola a magyar színművészet, filmművészet és más színjátékos művészetek nevelési és oktatási szerve, továbbá kutató intézménye. A tanulmányi idő négy év, amelyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter - aki jogosult a tanszakok meghatározására is - ötre emelhet. A főiskola három tagozatra oszlik: tanintézet (élén a tanulmányi igazgatóval), tudományos intézetek (élén a tudományos igazgatóval) és gyakorlati intézmények (élén a művészeti igazgatóval). Az igazgatókat - miniszteri jóváhagyással - a főigazgató bízza meg, akit az államfő nevez ki. A főiskola szabályzatait a miniszter hagyja jóvá. Az 1949-es esztendő változást hozott a művészeti felsőoktatás kormányzati irányításának vonatkozásában. E terület felügyeletét az 1949. június 11-én felállított Népművelési Minisztérium vette át a vallás- és közoktatásügyi tárcától, s ez a szisztéma 1956-ig így működött.⁹ A népművelési miniszter ügykörének ideiglenes megállapításáról szóló 4.267/1949.(X.5.) M.T. rendelet név szerint kiemelte a művészeti főiskolákat, azzal a megszorítással, hogy a pedagógusképzési ügyekben továbbra is kikötötte a vallás- és közoktatásügyi miniszter egyetértését. Az év utolsó harmadában egyszerre látott napvilágot négy rende-

let: a 4.304/1949.(XI.5.) M.T. r. a Magyar Képzőművészeti Főiskola, a 4.305/1949.(XI.5.) M.T. r. a Magyar Iparművészeti Főiskola, a 4.306/1949.(XI.5.) M.T. r. a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, és a 4.307/1949.(XI.5.) M.T. r. a Színház- és Filmművészeti Főiskola szervezeti szabályzata és tanulmányi rendje tárgyában. E jogszabályok felszámolták azokat a korábbi autonómiákat, amelyeket a közvetlen államfői felügyelet biztosított. A kormányzat - a négy, azonos szerkezetű jogszabállyal - maga alá gyűrte az intézményeket. Mindegyik rendelet kimondta, hogy az adott intézmény az adott művészeti ágban (ágakban) az oktatás (a képző- és az iparművészet területén az oktatás és nevelés) "legfelsőbb fokú intézménye", amelynek élén a Népköztársaság Elnöki Tanácsa által kinevezett főigazgató áll. A közvetlenebb beavatkozás lehetőségét előrevetítve a főiskolai rendes tanárok kinevezését a rendelet a Népköztársaság Elnöki Tanácsa *vagy* a népművelési miniszter hatáskörébe utalta. Ezt követte az intézmények szervezeti felépítésének meghatározása. A Magyar Képzőművészeti Főiskolán 4 főtanszak (közte rajztanárképző¹⁰) keretében 10, a Magyar Iparművészeti Főiskolán 6 főtanszak (közte tanárképző) keretében 13 szak működött (tehát megszűnt az alapítás óta működő szakosztályi rendszer). E két intézményben a rendelet főtanszaki intézetek létrehozását is engedélyezte. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán főtanszakok nem működtek; itt 16 tanszokról (közte a középiskolai ének- és zenetanárképzőről) szólt a rendelet. A legbonyolultabb a Színház- és Filmművészeti Főiskola szervezeti felépítése volt: 2 kar - színművészeti és filmművészeti -, 3 tanszak az oktatószemélyzetnek, 9 szak és 14 tanszék. Új tanszakok létrehozását, megszüntetését valamennyi rendelet népművelési miniszteri hatáskörbe utalta.

A tanulmányi időt a rendeletek a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán négyhét, a többi intézményben egységesen öt évben határozták meg. Emellett per-sze helyi specialitások is adódtak. A Magyar Iparművészeti Főiskola és a Magyar Képzőművészeti Főiskola lehetővé tett 1-2 éves továbbképzést, illetve a képesítővizsga után 2-3 évvel mestervizsgára bocsátást. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán 1-3 éves továbbképzés, 3 éves tanárképzés, valamint a karvezetőképzőben 1 éves előkészítő szakasz létezett. Ilyen előkészítő év lehetősége a Színház- és Filmművészeti Főiskolára felvette számára is adott volt. A rendeletek általában lehetővé tették, hogy a kiváló tehetségek középiskolai érettségi nélkül is felvehetőek legyenek. Ehhez a népművelési miniszter engedélye kellett. Nem vonatkozott a mentesség a Magyar Iparművészeti Főiskola

szaktanárképző, és a Magyar Képzőművészeti Főiskola rajztanárképző szakára jelentkezőkre. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola különleges tehetségei pedig alsó- és középfokú tanulmányaikat is a főiskolán folytathatták tovább. A rendeletek utolsó szakasza minden esetben hatályon kívül helyezte az adott intézményre vonatkozó összes korábbi, a jelen előírásokkal ellentétes jogszabályt.

Az ötvenes évek

Az “ötvenes évek” fogalmának három olvasata lehetséges. Az első szerint kizárólag a pártállami időszaknak az 1953-as Nagy Imre-féle “új szakasz” politikájáig terjedő periódusát értjük ezen, a fogalom ilyen értelemben a legnegatívabb töltésű. A szélesebb értelmezés a fordulat évétől “a szocializmus alapjainak lerakásáig” tartó időszakot (1956-1962) tekinti az ötvenes éveknek. Ebben az összefüggésben a fogalom munkásmozgalom-történeti periódus. A harmadik olvasat – amely a jelen tanulmány szempontjából is mérvadó – az “ötvenes évek” fogalommal az 1956-os forradalomig terjedő időszakot jelöli.¹¹ Erre a korszakra mindenekelőtt a szigorú centralizáció és az aprólékos szabályozás a jellemző, de sor került komoly tartalmi reformokra is, amelyek – ezt ki kell mondanunk – a művészeti nevelés kiszélesítését segítették elő. A művészeti főiskolákon az 1949. évi nagy átszervezés után ugyanis hamarosan további változások történtek. A Színház-és Filmművészeti Főiskolán elméleti jellegű kurzusként dramaturg-kritikus főtanszak, utóbb - táncrendezők képzésére – tánc főtanszak létesült. A főiskola kapott felhatalmazást a szakiskolai képzettséggel nem rendelkező színészek és színházi rendezők, színházakhoz kihelyezett tagozat keretében történő, három éves továbbképzéséhez.¹² Ugyanekkor a Zeneakadémián - szemben azokkal a véleményekkel, amelyek az elméleti képzést az ELTE bölcsészkarán látták volna kívánatosnak - Zenetudományi Tanszékét alapítottak.¹³

Alapvető jelentőségű kérdéseket érintett a zeneoktatás reformjáról szóló 68/1952.(VIII.17.) M.T. rendelet, amely feladatokat határozott meg a Zeneakadémia számára is. A reform azonban csak egy több éves folyamat részeként értelmezhető, ezért szükséges, hogy néhány szóban áttekintsük az előzményeket, amelyek a zeneiskolákról szóló 5.000/1947.(VIII.1.) VKM. rendeletig nyúlnak vissza. Eszerint zeneiskolákban kizárólag a Zeneakadémián képesített ok-

levelés zenetanárok, illetve a képesítés alól - zeneakadémiai vélemény alapján - a miniszter által felmentettek taníthattak. A 218/1950.(VIII.22.) M.T. rendelet az általános iskolai énekszaktanítók képzésének szabályozása tárgyában úgy rendelkezett, hogy a II. akadémiai osztály szintjének megfelelő zenei előképzettséggel rendelkezők, a békés-tarhosi országos állami ének-zenei gimnázium keretében megszervezendő egyéves szaktanfolyam keretében nyerhetnek szaktanítói képesítést. Az énekszaktanítói képesítő vizsga az általános iskola alsó és felső tagozatán való tanításra egyaránt jogosított. Ezt a struktúrát bontotta három szintre az 1952-es minisztertanácsi rendelet, amely a jövőre nézve az alsó fokú oktatást a zeneiskolákra, a középfokút a konzervatóriumokra bízta, azzal, hogy ez utóbbi intézmények ellátják az alsó fokú iskolák tanárképzését is. A konzervatórium mellett gimnázium működik. A felsőfokú zeneoktatást a rendelet a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola feladatává tette. Kimondta, hogy a zeneakadémiai felvétel előfeltétele a konzervatórium elvégzése, valamint a sikeres felvételi vizsga. Kimondta továbbá, hogy a művészképzőt és a tanárképzőt egyesíteni kell, és így a végzetek művész-tanári oklevelet kapnak majd. A kormány által előírtakat tovább részletezte a népművelési miniszter 1952. szeptember 15-től hatályos utasítása. Ez meghatározta a zeneiskolai és zeneművészeti szakiskolai tanszakokat, a tanulmányi időket, a felvételt, a tanulmányok és a vizsgák szabályait. Az utasítás szerint a főiskola feladata a zeneművészet és a zenetudomány felsőfokú oktatása, a zeneművészet különböző ágaiban művészek és tanárok képzése. A főiskolán 7 főtanszak keretében 26 tanszakot sorolt fel az utasítás, és tételesen leírta, hogy az egyes tanszakokon belül az addigi előkészítő, akadémiai, művészképző és tanárképző osztályok az új I-V. főiskolai évfolyamos, illetve a szakiskolai struktúrában hogyan helyezkednek el. Ezáltal a Zeneakadémia 1949-ben meghatározott felépítése gyökeresen megváltozott. Az 1952/53-as tanévtől a főiskolára már csak hallgatók voltak felvehetőek - eltérően a korábbi gyakorlattól, amikor - párhuzamos alsóbb szintű képzéssel - a különleges tehetségű növendékeket is befogadták. A miniszter 1954-ben újraszabályozta a kérdéskört, de a Zeneakadémia szempontjából csupán az tekinthető említésre érdemesnek, hogy engedélyezte néhány 2-4 éves képzés lehetőségét, az általánosan irányadó ötéves mellé.¹⁴ Ugyanakkor a zeneoktatói működési engedélyek kiadását a kormány, az 57/1955.(VIII.31.) M.T. rendelettel, nem a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, hanem a népművelési miniszter hatáskörébe adta, és a miniszter hatá-

rozta meg, hogy mely zeneakadémiai végzettségeket fogad el az engedélyek kiadásához [5/1955.(IX.10.) Np.M. rendelet].

A Magyar Iparművészeti Főiskolán 1952-ben tervek születtek a hat éves tanulmányi idő megvalósítására. Kísérleti jelleggel egy éves továbbképző tagozat is indult.¹⁵ Az 1.049/1954.(VI.26.) Mt. határozat létrehozta az Iparművészeti Tanácsot, amelynek többek között feladata lett, hogy javaslatot tegyen a végzős főiskolai hallgatók elosztására. Ugyanez a jogszabály a könnyűipari és az építésügyi miniszternek, az ipari termeléssel kapcsolatos iparművészeti főiskolai tanszakokon társfelügyeleti jogkört adott, amelyet külön miniszteri utasítás részletezett.¹⁶ A Magyar Képzőművészeti Főiskolán az 1954/55-ös tanévtől bevezették a hat éves képzési időt, a 42/1954.(VII.25.) M.T. rendelet minden szakon kötelezővé tette. A túlzott szigor két év múlva enyhült: a 19/1956.(VI.21.) M.T. rendelet felhatalmazta a népművelési minisztert, hogy egyes tanszakokon hat évnél alacsonyabb tanulmányi időt is megállapíthasson.

Az egyetemi és főiskolai felvételi vizsgát az 1.015/1952.(V.18.) Mt. határozat az 1952/53. tanévtől vezette be, de a vizsgakövetelmények megállapítását miniszteri hatáskörben hagyta. Ezáltal a művészeti főiskolák 1949. évi egyedi mentességeinek létjogosultsága továbbra is megmaradt. Az 1.028/1952.(VIII.27.) Mt. határozat mindezt annyiban korlátozta, hogy a középfokú végzettséggel nem rendelkezők felvételét a népművelési miniszter - az 1954/55. tanévtől - csak a felvehető hallgatólétszám 3 %-áig engedélyezhette. Időközben az első kormányhatározatot felváltotta az 1/1954.(V.5.) OM. rendelet. Egyértelműen visszalépésként értékelhető, hogy ez - a művészeti felsőoktatás számára sajnálatos módon - nem ismerte a felvételi alsó korhatárkedvezmény lehetőségét, amely a különleges tehetségek számára korábban biztosítva volt. Ugyanakkor előírták a kötelező tehetségvizsgálatot. A kormány végül - felismerve a helyzet tarthatatlanságát - az 1.053/1955.(V.29.) Mt. határozatban a miniszter számára eltörölte a 3 %-os korlátot, s ezzel megerősítette a jogát az egyedi felvételek korlátlan számú engedélyezésére.

Központilag szabályozták a művészeti főiskolákon fizetendő tandíj összegét is. Az 1.011/5-12/1950.(VII.7.) Np.M. rendelet évi 800 forint tandíjat határozott meg, de lehetővé tette számos kedvezmény igénybe vételét. A korszakra jellemző módon a 137/1951.(VII.7.) M.T. rendelet nem mentesítette a tervszerű munkába állás országos szintű elosztása alól a művészeti főiskolát végzette-

ket, bár a tehetségek nyilvánvalóan nem oszthatók el matematikai alapon. Az ötvenes évek első felében a népművelési miniszter számos utasítása vonatkozott a művészeti főiskolák hallgatóira és oktatóira. Így pl. 1952-ben rendelkezés született a hallgatók iskolán kívüli foglalkoztatásáról, amely azt előzetes írásbeli főigazgatói engedélyhez kötötte. A végzett hallgatók kötelező szakmai gyakorlata alól azonban csak a miniszter adhatott felmentést. Ebben az évben szabályozták a művészeti főiskolai szakokon teljesítendő diplomamunka és államvizsga követelményeket, és bevezették a művészeti főiskolák egységes vizsgaszabályzatát (1955-ben újraszabályozták). 1954-ben újraszabályozták a kinevezési jogköröket: mind a négy művészeti főiskolán miniszteri hatáskörben maradtak a főigazgatói, a főtanszakvezetői, a tanulmányi igazgatói és a tanári státuszok (1955-től a többi oktatói kinevezéshez is előzetes egyetértés kellett).¹⁷ Az oktatók jobb anyagi elismerése érdekében 1953-ban a művészeti főiskolákon bevezették az "egyetemi tanári fizetésű főiskolai tanár" munkakört, egyúttal kimondták, hogy a művészek oktatói kinevezéseinél a művészeti kitüntetések kell tudományos fokozattal egyenértékűnek tekinteni. Így az Érdemes Művész cím a kandidátusnak, a Kiváló Művész cím a tudományok doktorának, a Kossuth-díj az akadémiai tagságnak felelt meg. Az utasítás azonos mértékű óraszámot írt elő a tudományok doktora fokozattal, illetve a Kiváló Művész címmel rendelkezők számára.¹⁸

1956. február 8-án kihirdették a felsőoktatási intézmények szervezeti kérdéseiről szóló 1956. évi 4. törvényerejű rendeletet, amely először határozott meg egységes szervezeti elveket az egyetemek, főiskolák, akadémiák, karok számára. A tvr. az intézményalapítást a Népköztársaság Elnöki Tanácsa, a tanszék létrehozását a miniszter, az új szakok indítását a minisztertanács hatáskörébe utalta. Az intézményvezetői kinevezéseket a kormány, a tanszékvezetői megbízásokat a miniszter feladatává tette. A tvr. - egyebek mellett - hatályon kívül helyezte a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, a Magyar Iparművészeti Főiskola és a Magyar Képzőművészeti Főiskola szervezetéről szóló 1949-es rendeleteket. Ugyanakkor hatályban tartotta a Színház- és Filmművészeti Főiskoláról szóló 1948-as és 1949-es jogszabályokat, sőt az Iparművészeti Akadémiáról szóló 1946-os rendeletet is. A megkülönböztetés oka az egyes intézmények alapításával kapcsolatos joghézagok elkerülése volt.

A konszolidáció útján

Az 1956-os forradalom után a Kádár-kormány az értelmiség egyes mértékadó csoportjaival különösen erősen szemben találta magát. A konszolidációra való törekvés eszköze volt az ún. “felsőoktatási reform”,¹⁹ és eszköze volt az átfogó béremelés, amelynek a művelődésügy területén történő végrehajtásáról 1957-ben utasítás intézkedett. Ez utóbbi a művészeti főiskolákat is érintette. A miniszter új besorolási rendszert állított fel, amelyben a lehető legmagasabb szinten ismerte el a művészeti szakképesítéseket. Alighanem a művésztszadalom megnyerése érdekében egyetemi végzettségűnek tekintette mindazokat, akik művészeti főiskolán művészklevelet, a Zeneakadémián tanári, illetve karvezetői oklevelet szereztek, sőt még azokat is, akik az Iparművészeti Iskolában hat év tanulás után szakoklevelet kaptak.²⁰

Az 1956 után egyébként - a kormányzati központosítás jegyében - a művészeti felsőoktatási ügyek az 1957. január 1-jével létrehozott Művelődésügyi Minisztérium feladatkörébe kerültek.²¹

Az új vezetés néhány fenti intézkedéséből is kitűnik, hogy Kádár alapvetően a pragmatikus és nem az ideologikus politizálás gyakorlatát valósította meg. Ezzel a erőfeszítéssel szisztematikusan megoldotta – szép szóval vagy kötél által – a rendszer fokozatos konszolidációját, s így 1963-ra mind bel-, mind külpolitikailag megerősödött.²² A rendteremtés eszköze volt az oktatási rendszer szabályozása is, amely 1945 után az első törvényi szintű jogi norma elfogadását jelentette. Ez volt a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről szóló 1961. évi III. törvény, amelyet 1961. október 17-én hirdettek ki. Ez átfogóan rendelkezett az oktatás valamennyi területéről, és kimondta, hogy “a főiskolák feladata a művészeti ágak gyakorlati művelésére ... művészek, az alsó- és középfokú oktatás számára rajz-, ének-, zenetanárok ... képzése” [20.§(3) bek.]. A tv. bevezette az “egyetemi jellegű főiskola”, mint intézménytípus fogalmát [18.§(1) bek.]. A tv. kimondta, hogy a továbbiakban felsőfokú intézetet a minisztertanács, főiskolát, egyetemi jellegű főiskolát és egyetemet a Népköztársaság Elnöki Tanácsa létesíthet és szüntethet meg, s hogy a karok, szakok, főtanszakok létrehozása, stb. a kormány hatáskörébe tartozik [18.§(2)-(3) bek.].²³

A törvény végrehajtásáról - már ami a szervezeti és irányítási kérdéseket illeti - az egyes iskolatípusok vonatkozásában külön törvényerejű rendeletek láttak napvilágot. A felsőoktatási intézményekről szóló 1962. évi 22. tvr. alapján -

bár az kifejezetten nem tett különbséget az egyetem és az egyetemi jellegű főiskola között - megállapítható egy alapvető eltérés: a tvr. ugyanis kimondta, hogy "az egyetemek általában tudományágak szerint szervezett karokra tagozódnak". Következésképpen az egyetemi jellegű főiskolák esetében ez nincs így, noha minden egyéb szervezeti kérdésben jogállásuk azonos az egyetemével. (Így pl. mind az egyetemet, mind az egyetemi jellegű főiskolát rektori vezeti, míg a főiskola élén igazgató áll.) A tvr. mellékletében felsorolták a felsőoktatási intézményeket és a képzési időket. Eszerint a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán négy, a Magyar Képzőművészeti Főiskolán hat (a középiskolai rajztanárképzésben öt), a Magyar Iparművészeti Főiskolán öt, a Színház- és Filmművészeti Főiskolán általában öt (a színházi főtanszakon négy) év a tanulmányi idő. A továbbiakban a képzési időtartamok meghatározását a tvr. a nappali tagozatokon minisztertanácsi, az esti és levelező tagozatokon miniszteri hatáskörbe utalta. A tvr. egyébként a "szak" szinonimájaként használta a "főtanszak" fogalmát.

A tvr. 1962. szeptember 1-jén lépett hatályba, egyúttal hatályon kívül helyezte az összes, "a felszabadulás előtt kiadott" felsőoktatási tárgyú jogszabályt, az 1956. évi 4. tvr-t, továbbá számos egyedi, az egyes intézményekről szóló törvényerejű rendeletet.

A felsőoktatással kapcsolatos miniszteri hatáskörök tisztázása végett a kormány a 35/1962.(IX.16.) Korm. rendeletben a szakok (főtanszakok) létesítését miniszteri hatáskörbe adta (a korábbi szabályozáshoz képest egy szinttel lejjebb). A rendelet hatályon kívül helyezte a művészeti főiskolákat érintő, még létező egyedi jogszabályokat, így a Színház- és Filmművészeti Főiskoláról szóló 1948-as és 1949-es, valamint a Magyar Képzőművészeti Főiskola tanulmányi idejéről szóló 1954-es és 1956-os rendeleteket.

A jogszabályi hierarchia további lefelé bővítésének jegyében megjelent az egyetemekről és az egyetemi jellegű főiskolákról szóló 25/1969.(VI.20.) Korm. rendelet, illetve ennek további leképezéseként az egyetemek és egyetemi jellegű főiskolák szervezetéről és működéséről szóló 3/1969.(VII.4.) MM. rendelet. A jogszabályok elsősorban a miniszteri hatásköröket taglalták, és nem tettek különbséget a két intézménytípus között.

A főiskolákról, a felsőfokú intézetekről, valamint az egyetemeken szervezett főiskolai karokról a 29/1970.(VIII.7.) Korm. rendelet szólt. Megalkotásakor ennek hatálya alá tartozott a négy művészeti főiskola. A rendelet megállapított-

ta, hogy a főiskolák - egyebek mellett - részt vesznek a művészetoktatási kutatómunkában, továbbá kimondta, hogy a művészeti főiskolákon főtanszak létesítését vagy megszüntetését a felügyeletet gyakorló miniszter rendeli el. Az általános szabályoktól való egyéb eltérést nem találunk. Mint ahogy - a kormányrendelet további leképezéseként megjelent -, a főiskolák, továbbá a felsőfokú intézetek szervezetről és működéséről szóló 14/1970.(XI.10.) MM. rendeletben sem, eltekintve attól a megjegyzéstől, hogy a főiskolák "figyelemmel kísérik és terjesztik ...a művészet új eredményeit".

Az új oktatási törvény nyomán új felvételi jogszabály is született, az 1/1954.(V.5.) OM. rendelet hatályon kívül helyezésével. A felsőoktatási intézményekbe való felvétel szabályozásáról szóló 3/1963.(V.19.) MM. rendelet biztosította a "kiskaput" a különleges tehetségeknek, amikor engedélyezte, hogy az előképzettség alól "rendkívül indokolt esetben" miniszteri felmentés adható. A jogszabály a művészeti főiskolák felvételi vizsgáira vonatkozóan külön szabályozást helyezett kilátásba, amely egy évvel később utasításban öltött testet. A miniszter a jelentkezési felső korhatárt intézményi hatáskörben hagyta. Kimondta, hogy a jelentkezőt akkor is be kell hívni a felvételi vizsgára, ha iskolája vagy munkáltatója jelentkezését nem támogatta. Sőt, ha a jelentkező a vizsgán megfelel, a munkáltató tiltakozása ellenére felvehető. A művészeti főiskolákon több részből álló elméleti és gyakorlati vizsga előírható, speciális minősítő rendszer szerint. Az elutasító döntés ellen a minisztériumhoz lehet fellebbezni, és ide kell felterjeszteni a felvételi vizsgák eredményeinek összefoglaló jelentését is.²⁴ A miniszter 1968-ban újraszabályozta a felvételi rendszert. A 3/1968.(V.26.) MM. rendeletben az előképzettség alóli felmentés lehetősége a "rendkívül indokolt" esetről "indokolt"-ra módosult. A művészeti főiskolák vonatkozásában a jogszabály továbbra is a külön utasításra hivatkozott.

A nemzetközi helyzet enyhülésével mind több külföldi hallgató érkezett Magyarországra. Ezért szükségesnek látszott, hogy a művelődésügyi miniszter utasításban rögzítse a külföldiek felvételéről és tanulmányairól szóló előírásokat. Bár a fogadó felsőoktatási intézménynek semmilyen beleszólása nem volt abba, hogy a miniszter kit helyez oda tanulmányainak folytatására, a művészeti főiskolák számára biztosítva volt, hogy felvételi vizsga nélkül senkit sem kötelesek felvenni.²⁵

Jóllehet az 1961. évi III. tv. által elkezdett, és a végrehajtást segítő jogszabályokkal bővített folyamat növelte az intézmények önállóságát, a képzési rend

tekintetében továbbra is aprólékos kormányzati irányítás létezett. A Magyar Iparművészeti Főiskolán az 1.020/1964.(VII.19.) Korm. határozat négy évre csökkentette az addig öt éves tanulmányi időt. Az 1.011/1969.(IV.1.) Korm. határozat kimondta, hogy a diplomamunka elvégzése céljából további három havi ellátás jár a hallgatónak. Ennek szintjét az 1.037/1970.(VIII.7.) Korm. határozat egyetemi jellegű főiskolai ellátási szintre emelte (noha a főiskola jogállása nem változott). Meg kell jegyeznünk, hogy a Magyar Iparművészeti Főiskolán 1964-ben a főtanszakok helyett tanszéki struktúra lépett életbe.²⁶ Az 1.020/1964.(VII.19.) Korm. határozat a Magyar Képzőművészeti Főiskola képzési idejét is négy évre csökkentette, sőt okleveleit (szakjait) is meghatározta. A középiskolai rajztanári oklevelek három és fél éves kiegészítő továbbképzéssel történő megszerzéséről külön utasítás szolt.²⁷ A restaurátor szak képzési idejét a kormány utóbb visszaállította öt évesre (1.037/1970.(VIII.7.) Korm. határozat).

Az egyedi intézkedések nem kerültek el a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolát sem. A Művelődésügyi Minisztériumban 1965-ben született terv a középfokú zeneoktatási intézmények országos átszervezésére, s ebben a főiskolára központi szerep hárult. Az 1.014/1966.(IX.3.) Korm. határozat alapján a zeneművészeti szakiskolákat szakközépiskolákká alakították át, úgy, hogy az ezekben folyó alsó fokú zenetanár- és általános iskolai énektanárképzés feladatát átvette a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, három éves tanulmányi idővel. Így tehát a budapesti, debreceni, győri, miskolci, pécsi és szegedi (összesen tehát hat) szakiskola és szaktanárképzőből kiváltak a zenei szakközépiskolák, s létrejött a Zeneakadémia budapesti és öt vidéki tagozata. Az eredetileg három éves képzési idő utóbb négy évesre bővült. A három éves kiegészítő szakos énektanárképzésről 1970-ben miniszteri utasítás szolt. 1967-ben létesült az előkészítő tagozat, amelyre nyolc éves kortól vettek föl növendékeket. Egy évvel később a kivételes zenei tehetségű fiatalok számára szintén miniszteri utasítás biztosította a lehetőséget, hogy az előkészítőből a felvételi után akár rögtön államvizsgára jelentkezzenek, és oklevelet szerezhessenek.²⁸ A művelődésügyi miniszter 1967-ben központilag szabályozta a művészeti szakközépiskolák jogállását is, amely témánk szempontjából azért említésre érdemes, mert a zeneművészeti szakközépiskolák tanulói számára felmentési lehetőséget adott egyes tantárgyak alól, ha a tanuló a Zeneakadémián részesült képzésben.²⁹

Egyetemi rangban

Az MSZMP művészetpolitikájának nemzetközi mércével mérve is újszerű szakasza kezdődött el a hatvanas évek közepén. A párt Kulturális Elméleti Munkaközössége 1966-ban hozta nyilvánosságra "Az irodalom és a művészetek hivatása társadalmunkban" című dokumentumot, amely lényegében az új gazdasági mechanizmus leképezését jelentette. Ennek nyomán a művészeti élet komoly anyagi támogatást is kapott, s a hatvanas-hetvenes évek fordulójára egyes művészeti ágak minőségileg is a világ élvonalába emelkedtek, nem kevés nemzetközi elismerést szerezve ezzel az országnak.³⁰ Így csak természetes, hogy a kormányzat a "jóindulatát" a művészeti főiskolák szervezeti megerősítésével is kifejezésre juttatta. Az 1971-es esztendő e szempontból döntő változást hozott. A szeptember 8-án kihirdetett 1971. évi 20. számú törvényerejű rendelet a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolát, a Magyar Iparművészeti Főiskolát, a Magyar Képzőművészeti Főiskolát és a Színház- és Filmművészeti Főiskolát 1971. szeptember 1-jei hatállyal egyetemi jellegű főiskolává szervezte át. Tekintve, hogy az egyetemek és az egyetemi jellegű főiskolák között érdemi különbség - mint láttuk - nem állt fenn, a szóban forgó intézmények elérték a legmagasabb képzési lehetőséget.³¹ E művészeti főiskolákat 1971 óta főigazgatók helyett rektorok vezetik.

1973-ban több módosítás történt az 1961. évi III. tv. szövegében, ám ezek közül a művészeti felsőoktatást közvetlenül mindössze egy érintette. Az 1973. évi 24. számú törvényerejű rendelet a főiskolák feladatai közül - az 1971-es átszervezés miatt - törölte a művészeti képzésre vonatkozó kitételeket. Ebben az évben egy fontos utasítás is napvilágot látott: a miniszter szabályozta a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola és a Magyar Képzőművészeti Főiskola gyakorló iskoláinak jogállását. Kimondta, hogy mind a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola, mind a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola közvetlen rektori irányítás alatt működik, s hogy ezen intézmények ellátják a tanárjelöltek gyakorlati képzését. Egyebekben a művészeti szakközépiskolai jogszabályok vonatkoznak rájuk.³²

A Zeneakadémia vidéki tagozatainak kiépülése - a megelőző végzettségekre vonatkozóan - ekvivalencia-problémákat vetett fel, különösen a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola egyetemi jellegű főiskolává történt átszervezése után. Ezt felismerve a művelődésügyi és a munkaügyi miniszter 1974-ben kimond-

ta, hogy a zeneművészeti szakiskolák (konzervatóriumok) tanárképző tagozatán végzeteket besorolás szempontjából főiskolai végzettségűeknek kell tekinteni.³³ A 7/1977.(VII.27.) OM-MüM. rendelet a Zeneiskolai Tanárképző Intézetek oktatóit főiskolai besorolásúként határozta meg - nyilván a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola immár egyetemi besorolású oktatóitól való megkülönböztetés végett.

A kormányzat 1971 után is egyedi jogszabályokkal szervezett át egyes művészeti szakokat. Az 1034/1983.(VIII.25.) Korm. határozat 1983. szeptember 1-jétől - a Zeneakadémiához hasonlóan - kétszintű képzést vezetett be a Magyar Iparművészeti Főiskolán. Itt a főiskolai szint 6-7 féléves, az egyetemi 9-11 féléves képzési idejű szakokból állt.

1975-ben az oktatási miniszter újraszabályozta a külföldiek felvételét, de nem változtatott az 1964-es elveken: a művészeti főiskolákra továbbra is csak sikeres felvételi vizsgával lehetett bejutni.³⁴ A kormányzat 1976-ban bevezette a nappali tagozaton végzett pályakezdők munkába lépés előtti kötelező pályáztatását. A 12/1976.(X.3.) MüM. rendelet egyúttal felmentést adott ez alól a művészeti főiskolákon végzett nem pedagógus szakképesítésűeknek.

1974. június 21-én a Művelődésügyi Minisztérium kettéválasztásával létrejött a Kulturális és az Oktatási Minisztérium. A kormány salamoni döntést hozott: az 1030/1974.(VI.22.) Mt. határozat szerint a művészeti szakoktatás a kulturális miniszterhez tartozik, de ezt a jogát az oktatási miniszterrel megosztva köteles gyakorolni. Mindez azonban csupán hat évig történt így, mert 1980. június 27-én ismét összevonták a két tárcát, és Művelődési Minisztérium alakult.

A rendszerváltozás előestéjén

A politikai rendszerváltozás Magyarországon szerves fejlődés eredménye volt, még akkor is, ha a bekövetkezésének időpontját alapvetően a nemzetközi helyzet összefüggései határozták meg.³⁵ Ha elfogadjuk ezt a megállapítást, akkor érthetővé válik az a történelmi álláspont is, amely az 1985 utáni éveket mintegy a rendszerváltozás – a maga idejében természetesen még nem felismert – előkészítésének tekinti. A “kialkudott forradalom” elmélete³⁶ természetesen vitatható, az azonban tény, hogy a nyolcvanas évek közepén hatályba lépett új oktatási törvény sok szempontból előremutató, az autonómiát megalólegező irányelvet tartalmazott. Huszonnégyszéves évvel az 1961. évi III. tv. után került sor

az oktatási rendszer átfogó újraszabályozására, amely jelentős mértékű deregulációval is együtt járt. A változások természetesen érintették a művészeti felsőoktatást is. Az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény (a továbbiakban: Otv.) 1986. szeptember 1-jei hatályba lépéséről külön jogszabály, az 1985. évi 17. számú törvényerejű rendelet szövege.

A művészeti főiskolák szempontjából alapvető kérdést érintett az Otv., amikor a felsőfokú oktatási intézmények közül kihagyta az egyetemi jellegű főiskolákat, mint intézménytípusokat [13.§(1) bek.]. Ennek következtében az 1985:17. tvr. kimondta, hogy az egyetemi jellegű főiskolák 1986. szeptember 1-jétől egyetemként folytatják működésüket. Ezáltal az intézmények formálisan is a legmagasabb rangra emelkedtek.

Az Otv. megállapította, hogy a felsőoktatás alapvető feladata - többek között - a művészetek fejlesztésében alkotó szerepet betöltő szakemberek képzése [94.§(1) bek.]. Kifejezetten a művészeti felsőoktatás fennálló sajátosságait vette alapul a jogalkotó, amikor:

- lehetővé tette, hogy nevelési-oktatási intézményt nem csak a tanácsok tartathatnak fenn [21.§(2) bek.],
- kimondta, hogy felsőoktatási intézményben - kivételesen - középfokú szakképzés is szerezhető [101.§(2) bek.],
- lehetővé tette, hogy egyes felvételi vizsgákra érettségi nélkül is lehessen jelentkezni [102.§(3) bek.],
- az oktatói állás betöltéséhez szükséges szakképzettséget nem kötötte kizárólag egyetemi, de még főiskolai végzettséghez sem [40.§(1) bek.].

Az Otv. a szakok tantervi irányelveinek, tanterveinek és tantárgyi programjainak meghatározását a felsőoktatási intézmény hatáskörébe utalta, megelégedve ezzel az egyes szakokra vonatkozó, korábban készült jogszabályok hatályon kívül helyezését [121.§(2) bek.]. Maguknak az egyetemeknek és főiskoláknak a létesítését és megszüntetését az Otv. Népköztársaság Elnöki Tanácsa hatáskörben, karok létesítését és megszüntetését kormányhatáskörben hagyta [117.§(1) bek., 118.§(4) bek.].

Amint látható, az Otv. meglehetősen nagy szabadságot adott a végrehajtásra, ezáltal a művészeti felsőoktatás sajátosságainak figyelembe vételére. Erre szükség is volt, mert az 1985:17. tvr. melléklete közel száz jogszabály hatályon kívül helyezéséről rendelkezett.³⁷

Az Otv. végrehajtásáról a 41/1985.(X.5.) MT. számú rendelet szövege szól, amely ki-

mondta: művészeti felsőoktatási intézmény a kivételes művészi tehetségű fiatalok nevelése-oktatása céljából általános iskolát, gimnáziumot és szakközépiskolát, diákotthont és kollégiumot létesíthet és fenntarthat. A rendelet a miniszter hatáskörébe utalta többek között a képzési időtartamok meghatározását és a tanszékek alapítását.

Az 1986. évi 13. számú törvényerejű rendelet melléklete felsorolta a Magyar Népköztársaság felsőoktatási intézményeit. Az egyetemek között szerepelt a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, a Magyar Iparművészeti Főiskola, a Magyar Képzőművészeti Főiskola és a Színház- és Filmművészeti Főiskola, valamennyien a művelődési miniszter irányítása alá rendelve.

Az Otv. szakterületenkénti végrehajtására 1986 nyarán számos miniszteri rendelet napvilágot látott.³⁸ Alapvető közös vonásuk volt, hogy a felsőoktatás egész rendszerét egységes elvek szerint szabályozták. A jogszabályok ugyanakkor nem tértek ki semmilyen speciális felsőoktatási jelenségre, hanem egyszerűen lehetőséget adtak az általánostól való eltérésre. Összefoglalva immár az Otv. és a végrehajtást szolgáló jogszabályok következményeit elmondható, hogy a művészeti egyetemek és főiskolák számára lehetőség nyílt valamennyi, korábban kivívott sajátosságuk további érvényesítésére, ráadásul az átfogó szabályozás biztosította, hogy az intézmények belső életébe egyedi jogi normákkal ne lehessen beavatkozni.

A politikai rendszerváltozás során, 1990. március 13-án fogadta el az országgyűlés az Otv. módosításáról szóló 1990. évi XXIII. törvényt. Az oktatásügy szektorsemlegessége, az intézményi autonómia teljes körű visszaállítása, a helyi önkormányzatok létrejötte, és a számos újonnan létesült egyházi intézmény miatt a parlament szükségesnek látta, hogy jó néhány helyen átalakítsa a mindössze öt éves jogszabályt. Egészen érdekes, hogy a parlament - az 1986. évi 13. tvr. hatályon kívül helyezésével - úgy döntött, hogy az egyetemek felsorolását országgyűlési határozatban, a főiskolák felsorolását minisztertanácsi határozatban kell megtenni. Ezzel a felsőoktatási intézmények körét kiemelte a jogszabályi hierarchiából, ami kétségtelenül visszalépés volt. Ennek nyomán a 30/1990.(III.21.) OGY. határozat felsorolta az állami és a nem állami egyetemeket. A négy, egyetemenként működő művészeti főiskola neve nem változott. A rendszerváltozás egyébként a művészeti felsőoktatás kormányzati felügyeletében nem hozott újat, mindössze a Művelődési Minisztérium neve módosult 1990. május 23-án Művelődési és Közoktatási Minisztériumra.

Az új intézményi autonómia előnyeit felismerve elsőként a Magyar Képzőművészeti Főiskola tett kezdeményező lépéseket. 1988-1993 között kormányzati beavatkozástól mentesen, tisztán szakmai alapon zajlott le a képzési reform. Az egységesen ötéves tanulmányi időszak keretében jelenleg a tanárképzés ráépül a művészképzésre, s bár a két ág párhuzamosan végezhető, a ciklus végén külön művészdiploma, illetve tanári szakképesítés szerezhető.

Így érkezünk el 1993. július 13-ig. E napon fogadta el az Országgyűlés a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvényt, amely a legmagasabb szinten, a teljességre törekvés igényével szabályozta a felsőoktatási szféra egészét, az állami és nem állami egyetemek és főiskolák vonatkozásában egyaránt. Az azóta többször módosított jogszabály megerősítette a felsőoktatási intézmények autonómiáját, egyben fontos eleme hazánk európai uniós csatlakozásának. Bár az 1993 óta eltelt nyolc év során a művészeti felsőoktatásban új, előre nem látott problémák is jelentkeztek (akkreditáció, DLA-képzés, integráció), az 1993-ban törvény által megerősített autonómia - az 1945-47-ben ígéretként lebegő, de utóbb meghiúsult várakozásokkal ellentétben – immár visszavonhatatlanul a magyar felsőoktatás, s benne a művészeti felsőoktatás alapelemévé vált.

¹ V.ö.: A százéves színésziskola, szerkesztette Csillag Ilona, Magvető Könyvkiadó, 1964; A Liszt Ferenc zeneművészeti Főiskola 100 éve, szerkesztette Újfalussy József, Zeneműkiadó, 1975; Gádor Ágnes - Szirányi Gábor: A Zeneakadémia, M és M Goldprint Kft., é.n. (1997); Száz éves a Képzőművészeti Főiskola 1871-1971, szerkesztette: Végvári Lajos, Magyar Képzőművészeti Főiskola, 1972; Mezei Ottó: Az Orsz. m. kir. Iparművészeti Iskola (1880-1944) oktatási rendszere és forrásai = Művészettörténeti Értesítő, 1975. 1. szám; Bundev-Todorov Ilona: A Magyar Iparművészeti Főiskola története 1945-1973 = Ars Hungarica, 1978. 1. szám; Magyar Iparművészeti Főiskola (információs kiadvány), 1971.

² A jelen tanulmány csak a négy mai művészeti egyetemmel foglalkozik, nem tér ki a felsőfokú táncművészképzés 1945 utáni intézményi fejlődésére. Erről lásd: Bolvári-Takács Gábor: Az Állami Balett Intézet jogállásának fél évszázados fejlődése = Jogtudományi Közlöny, 2000. 3. szám, uő: Az Állami Balett Intézet létrehozásának politikai körülményei = Kritika, 2000. 8. szám, uő: Fél évszázad a minőség jegyében. Ötven éves a Magyar Táncművészeti Főiskola = Zene, Zene, Tánc, 1999. 6. szám.

³ Az előzményekről lásd: Bolvári-Takács Gábor: A művészeti főiskolák szervezeti fejlődése a II. világháborúig = Magyar Felsőoktatás, megjelenés alatt.

⁴ Rákosi Máttyás: A fordulat éve, Szikra Kiadó, 1948, III.o.

⁵ Balogh Sándor, Föglein Gizella, Gergely Jenő, Izsák Lajos: Magyarország története 1918-1975, Tankönyvkiadó, 1986, 184-192.o.

⁶ V.ö.: pl. A fordulat évei. Politika, képzőművészet, építészet 1947-1949, 1956-os Intézet, 1998; Fordulat a világban és Magyarországon 1947-1949, szerkesztette Feitl István, Izsák Lajos, Székely Gábor, Napvilág Kiadó, 2000.

⁷ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Osiris Kiadó, 2000, 269-331.o.

⁸ A továbbiakban az áttekinthetőség kedvéért a jogszabályokra és a kormányhatározatokra a főszövegben utalok, az ennél alacsonyabb szintű jogi normákra lábjegyzetben hivatkozom.

⁹ A Népművelési Minisztérium szervezeti felépítésének, s benne a művészetoktatási terület felügyeletének ismertetését lásd: A magyar állam szervei 1944-1950, főszerkesztő: Boreczky Beatrix, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985, 532-533.o, továbbá: A magyar állam szervei 1950-1970, főszerkesztő: Boreczky Beatrix, Magyar Országos Levéltár, 1993, 376-380.o. A minisztérium megszervezéséről fontos adatokat közöl: Kövér György: Losonczy Géza 1917-1957, 1956-os Intézet, 1998, 179-208.o.

¹⁰ A középiskolai oktatásból 1949 után törölték a rajz tantárgyat, így a rajztanárképző átmenetileg szünetelt.

¹¹ Erről részletesen lásd: Szabó Bálint: Az "ötvenes évek", Kossuth Könyvkiadó, 1986, 5-7.o.

¹² 11-2-8/1952.(Np.K.9.) Np.M. számú utasítás.

¹³ Gádor Á. - Szirányi G.: i.m. 35.o.

¹⁴ 11-2-35/1952.(Np.K.17.) Np.M. számú utasítás (hibaigazítás a Népművelési Közlöny 1952. évi 18. számában, 140.o.), továbbá 11-1-123/1954.(Np.K.24.) Np.M. számú utasítás.

¹⁵ Bundevev-Todorov Ilona:i.m. 109.o.

¹⁶ 1/1955.(Np.K.1.) Np.M. számú utasítás.

¹⁷ 11-2-6/1952.(Np.K.7.) Np.M. számú, 11-2-18/1952.(Np.K.9.) Np.M. számú, 8774-9-84/1952.Np.M. számú, 8774-9-93/1952.(Np.K.24.) Np.M. számú, 1411-142/1954.(Np.K.6.) Np.M. számú, 12/1955.(Np.K.7.) Np.M. számú és 35/1955.(Np.K.22.) Np.M. számú utasítások.

¹⁸ 11-2-56/1953.(Np.K.18.) Np.M. számú utasítás. A tudományos minősítés és a művészeti kitüntetések rendszere a szovjet minta egyszerű leképezése volt. A kitüntetések hierarchiájáról lásd: Bolvári-Takács Gábor: Filmművészet és kultúrpolitika a művészeti díjak tükrében 1948-1989, Planétás Kiadó, 1998, 37-46.o.

¹⁹ V.ö.: Bolvári-Takács Gábor: Az MSZMP művelődéspolitikai irányelveinek keletkezéstörténete = Múltunk, 1995. 4. szám, 115-132.o., uő: Egyetemi-főiskolai "reformtervek" 1957-58. Adalékok a felsőoktatás szervezeti átalakításának történetéhez = Magyar Felsőoktatás, 1996.

3. szám, 36-37.o.

²⁰ 30/1957.(M.K.6.) MM. számú utasítás.

²¹ A Művelődésügyi Minisztérium szervezeti felépítésének, s benne a művészetoktatási terület felügyeletének ismertetését lásd: A magyar állam szervei 1950-1970, i.m. 353-362.o.

²² Lásd erről: Kalmár Melinda: Ennivaló és hozomány. A kora kádárizmus ideológiája, Magvető Könyvkiadó, 1998; Huszár Tibor – Szabó János (szerk.): Restauráció vagy kiigazítás. A kádári represszió intézményesülése 1956-1962, Zrínyi Kiadó, 1999.

²³ Megjegyzendő, hogy az első egyetemi jellegű főiskolát a Népköztársaság Elnöki Tanácsa csupán az 1968. évi 15. tvr.-ben létesítette: ez volt az MSZMP Politikai Főiskolája.

²⁴ 115/1964.(MK.7.) MM. számú utasítás.

²⁵ 152/1964.(M.K.20.) MM. számú utasítás.

²⁶ Magyar Iparművészeti Főiskola, i.m. 21.o.

²⁷ 128/1965.(M.K.9.) MM. számú utasítás.

²⁸ Gádor Á. - Szirányi G.: i.m. 36.o. Az említett utasítások: a 151/1970.(M.K.19-20.) MM. számú, valamint a 128/1968.(M.K.11.) MM. számú utasítás.

²⁹ 108/1967.(M.K.7.) MM. számú utasítás.

³⁰ Erről részletesen lásd: Bolvári-Takács Gábor: Filmművészet és kultúrpolitika a művészeti díjak tükrében 1948-1989, i.m. 23-27.o.

³¹ A négyéves képzési időket figyelembe véve először 1975-ben adtak ki egyetemi oklevelet.

³² 140/1973.(M.K.13.) MM. számú utasítás.

³³ 201/1974.(MK.1.) MM-MüM. számú együttes utasítás.

³⁴ 109/1975.(M.K.6.) OM. számú utasítás.

³⁵ E két "szélső érték" ábrázolásához lásd: Csizmadia Ervin: A magyar demokratikus ellenzék (1968-1988). Monográfia, T-Twins Kiadó, 1995; Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőkkel (1985-1991), szerkesztette: Baráth Magdolna, Rainer M. János, 1956-os Intézet, 2000.

³⁶ V.ö.: Tökés Rudolf: A kialakított forradalom, Kossuth Könyvkiadó, 1998.

³⁷ A művészeti felsőoktatást érintő, hatályon kívül helyezett jogszabályok a következők voltak: 1961:III.tv., 1962:22.tvr., 1971:20.tvr., 1973:24.tvr., 1983:18.tvr., 65/1952.(VIII.17.) MT.r., 25/1969.(VI.20.) Korm.r., 29/1970.(VIII.7.) Korm.r., 1020/1964.(VII.19.) Korm.h., 1014/1966.(IX.13.) Korm.h., 1037/1970.(VIII.7.) Korm.h., 1034/1983.(VIII.25.) Mt.h., 1037/1983.(IX.1.) Mt.h. További deregulációt tartalmazott a 2019/1985.(X.21.) Mt. határozat, ám ez a művészeti felsőoktatást nem érintette.

³⁸ Ilyen volt többek között a felsőoktatási intézmények szervezetéről és működéséről szóló 20/1986.(VIII.31.) MM.r., a felsőoktatási intézmények hallgatóinak tanulmányi és vizsgarendjéről szóló 21/1986.(VIII.31.) MM.r., a felsőoktatási intézmények hallgatóinak fegyelmi szabályzatáról szóló 22/1986.(VIII.31.) MM.r., a felsőoktatási intézmények nappali tagozatos hallgatói számára juttatható állami támogatásokról szóló 23/1986.(VIII.31.) MM.r.